

Надія МЕЛЬНИК

Регіональні біографічні видання в Україні: історія та сучасний стан

Розглянуто проблеми розвитку української регіональної біографістики як необхідної передумови створення повноцінного Українського біографічного словника. Проаналізовано видання кінця XIX – XX ст., наголошено на необхідності критичного вивчення досвіду їхньої підготовки, а саме – критеріїв відбору персоналій, структури біографічних статей та побудови науково-допоміжного апарату. Опрацювання цього масиву літератури дасть змогу виявити маловідомі і невідомі імена діячів місцевого значення та поповнити комп'ютерну базу даних «Національна біографістика».

Видання регіональних біографічних словників є необхідним та закономірним етапом роботи над укладанням національного біографічного словника, оскільки створити повноцінний УБС можливо за умови якомога повнішого збирання даних про видатних людей України на регіональному рівні. Історія розвитку біографістики свідчить про сталий інтерес науковців до підготовки та видання праць з регіональної біографістики. Так, ще у 1886 р. П. С. Єфименко у статті «Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и его программе», погоджуючись з необхідністю видання біографічних праць, які містять персоналії діячів загальнодержавного значення (на той час загальноросійського), акцентував увагу на відсутності біографічних видань регіонального характеру. Відзначаючи значущість таких видань, він запитував: «...не их ли деятельностью, этих скромных, не видных местных деятелей, главным образом создается культура, блестящий фокус которой отражается в центре?»¹. Його слова актуальні й сьогодні, адже робота над підготовкою регіональних біографічних видань дасть змогу виявити величезну кількість маловідомих і зовсім невідомих раніше діячів загальноукраїнського, регіонального або місцевого значення, які заслуговують на те, щоб бути включеними в національну біографічну енциклопедію українського народу.

Проблема української регіональної біографістики не знайшла належного висвітлення в українській історіографії, не стала предметом спеціального наукового дослідження. Проте, у середині 90-х років XX ст. з підвищенням інтересу до біографістики з'являється низка публікацій монографічного ха-

рактеру і окремих статей, в яких це питання розглядається в контексті розвитку загальних проблем біографістики та історико-біографічних досліджень в Україні².

Хронологічно першою працею в царині регіональної біографістики була праця І. О. Левицького «Прикарпатская Русь в XIX віці в біографіях и портретах еи деятелей с увзгляднением замечательных людей, котрых 1772 р. застав при жизни» (Львів, 1898–1901), де в алфавітному порядку були подані біографії знаменитих людей Галичини, які зробили значний внесок у розвиток культурного прогресу українських земель. Автор передбачав надрукувати близько 2 тис. біографій у 6-ти томах, кожний з яких мав складатися із 10 випусків. На жаль, брак коштів та тяжка хвороба не дали йому завершити роботу. І. О. Левицькому вдалося опублікувати лише 4 випуски першого тому, де представлено 21 персоналію на літери «А – Б» (закінчується Барвінським). Написана на підставі автобіографічних та архівних матеріалів у поєднанні з біобібліографічними довідками та ілюстрована портретами, ця робота і сьогодні є цінним джерелом унікальної інформації про славетних людей Прикарпатської Русі.

Перша спроба створення краєзнавчого біографічного словника на Правобережній Україні пов'язана з Полтавщиною. Там на початку XX ст. Іван Францевич Павловський видав «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1912),

² Чижко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. – К., 1996. – С. 95–128; Куценко Л. В. Літературний словник Кіровоградщини // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К. : РІО, 1999. – С. 273–276; Полєк В. Біографічний словник Прикарпаття // Український біографічний словник: історія і проблематика створення : Матер. наук.-практ. конф. [Львів, 8–9 жовтня 1996 р.]. – Л., 1997. – С. 87–90; Ротач П. Доля «Літературної Полтавщини» // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К.: БМТ, 1996. – Вип. 1. – С. 141–147.

¹ П. Е. [Ефименко П. С.]. Потребность в биографическом словаре южно-русских деятелей и несколько слов о его программе // Киевская старина. – 1886. – Т. 14. – С. 806.

Мельник Надія Іванівна, канд. іст. наук, с. н. с. Інституту біографічних досліджень НБУВ.

який містив понад 400 коротких біографій уродженців та діячів губернії – письменників, учених, художників, композиторів. Особливістю цього видання було те, що автору вдалося зібрати близько 40 автобіографій, які були поміщені у Словнику. Через рік І. Ф. Павловський видав «Первое дополнение к краткому биографическому словарю ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1913), де було подано 85 нових біографій, у тому числі 17 автобіографій. Окрім цього, автор вніс доповнення та виправлення до основного тому. На основі цих двох робіт ним же був випущений новий словник – «Полтавцы: Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители: Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1914). Це видання складалося з двох частин. У першій зібрано дані про адміністраторів, як духовних, так і світських, що працювали в губернії з часу її заснування у 1802 р. До другої частини увійшли біографії державних, військових та громадських діячів, благодійників (тих, хто пожертвував значні кошти, іменами яких названі школи тощо). Усі видання І. Ф. Павловського вирізнялися значною кількістю ілюстративного матеріалу, в першу чергу якісних портретів. У цілому його праці заслуговують на увагу не лише як перша спроба такого жанру, але й як варіант критеріїв відбору персоналій, структури написання статей та побудови наукового апарату.

Цінним виданням з регіональної біографістики була праця Ф. Ф. Аристова «Карпато-русские писатели: Исследование по неизданным источникам: В 3-х т.» (Москва, 1916). І хоча праця була видана в Росії, проте безпосередньо стосувалася України. Містила ґрунтовні нариси з історії Карпатської Русі та матеріали про життя та творчість письменників Галичини, Буковини, Угорської Русі (О. В. Духновича, М. Л. Устияновича, Я. Ф. Головацького, І. І. Раковського, А. І. Добрянського-Сабурова, А. С. Петрушевича, І. М. Гушалевича).

Робота над регіональними словниками та довідниками тривала і в радянські часи. Зрозуміло, що всі видання цього періоду були жорстко регламентовані. Дослідники могли репрезентувати лише тих осіб, які були канонізовані радянською владою і не були заборонені цензурними списками. У 60–80-х роках ХХ ст. вийшла низка біобібліографічних джерел із літературознавчого краєзнавства, які відповідали вимогам того часу, а саме: «Письменники радянського Львова: Матеріали до біобібліографії» (Львів, 1960), підготовлені М. П. Гуменюком, «Писатели Днепропетровщины: Биобиблиографический указатель» (Дніпропетровськ, 1987), «Письменники Закарпаття: Біобібліографічний довідник» (Ужгород, 1989), «Письменники Полтавщини: Довідник» (Полтава, 1990). У всіх цих виданнях подавалися короткі біографічні довідки лише про тих митців, які були членами Спілки письменників України, а їх творчість відповідала вимогам «соціалістичного реалізму».

Всі спроби вийти за рамки цих списків, намагання висвітлити діяльність тих письменників, що пропагували національні інтереси українців, були приречені на поразку. Яскравим прикладом заідеологізованості біографічних видань радянського періоду, і регіональних у тому числі, можна вважати історію створення та видання словника письменників Прикарпаття В. Полека «Літературне Прикарпаття». Виданий в Івано-Франківській обласній друкарні 1964 р. п'ятитисячний наклад цієї книги був повністю конфіскований та знищений як «крамольний» та «буржуазно-націоналістичний»³. Не менш драматичною була доля краєзнавчого біобібліографічного словника письменників Полтавщини, над яким працював П. П. Ротач у 60–70-х роках ХХ ст. Автору вдалося надрукувати частину матеріалів лише на сторінках «Наукового інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР» (1965–1971). Він був визнаний найповнішим біобібліографічним словником краєзнавчого характеру⁴. У словнику було вміщено відомості про багатьох маловідомих і невідомих літературних діячів, зокрема місцевих письменників, про яких не згадували інші довідкові й бібліографічні джерела. Але окремим виданням словник так і не вийшов. Самого П. П. Ротача було обвинувачено в націоналізмі⁵.

Лише на початку 90-х років ХХ ст. склалися сприятливі умови для виходу цілого ряду регіональних біографічних та біобібліографічних словників, енциклопедичних видань, у яких був широко представлений місцевий біографічний матеріал. Найпопулярнішою формою регіональних видань 90-х років в Україні були різноманітні словники, довідники, покажчики, присвячені письменникам. Серед них: «Письменники Черкащини: Біобібліографічний покажчик» (Черкаси, 1990), автори Л. М. Волинець та ін.; «Літературна Луганщина = Літературная Луганщина: Збірка бібліографічних матеріалів про життя і творчість письменників Луганщини та їх твори» у двох випусках (Луганськ, 1992), яку впорядкував М. В. Ночовий; «Літературно-ми-

³ Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. – С. 87–89.

⁴ Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства. – К., 1990. – С. 210.

⁵ Пліш М. Чортополох // Зоря Полтавщини. – 1970. – 16 січ.

стецька Вижниччина» у двох частинах (Вижниця, 1992–1995), упорядник М. Іванюк; «Письменники Лесиного краю: [Літературознавчий довідник сучасних літераторів Волинського краю]» (Луцьк, 1994); «Літературна Рівненщина: Довідник» (Рівне, 1995), за редакцією Є. Шморгуна; «Літературна Харківщина: Довідник» (Харків, 1995) та одноіменний додаток до нього (Харків, 1996) за редакцією М. Ф. Гетьманця; «Літературний словник Кіровоградщини» (Кіровоград, 1995), який підготував Л. Куценко; «Література землі Збаразької: Бібліографічний покажчик» (Збараж, 1995), упорядкував М. Дем'янюк; «Літературна Сумщина» (Київ, 1995) В. Скакуна; «Літературна Гадяччина: Нарис-довідник про зародження й розвиток літератури рідного краю та її окремих представників-письменників, літераторів, інших митців, що народилися, виростили чи жили певний період на благословенній землі Гадяччини» (Гадяч, 1996), укладений Г. А. Шанько; «Літератори Хмельниччини: Довідник обласної організації Спілки письменників України» (Хмельницький, 1997), за редакцією В. Басирова; «Письменники Сумщини: Біобібліографічний довідник» (Суми, 1999), упорядник О. П. Столбін; «З-над Божої ріки: Літературно-біобібліографічний словник Вінниччини» (Вінниця, 2001).

Специфіка регіональних біографічних словників і довідників полягає в тому, що до них включаються не тільки імена письменників – членів Спілки письменників України, але й маловідомих авторів кількох книг, а інколи й однієї книги, а також імена видатних письменників України, Росії чи світу, які пов'язані з тим або іншим регіоном лише певним епізодом свого життя. Стосовно останніх у краєзнавчих словниках акцентують увагу саме на тих життєвих обставинах та творах, які мають прямий стосунок до краю. Інформацію ж про письменників-земляків представлено якомога повніше.

Загалом, ці регіональні видання мають краєзнавчий характер, розраховані на широкі читацькі кола і, як правило, містять стислий біобібліографічний матеріал про цілий ряд митців, що тривалий час перебували поза офіційною історіографією. У більшості випадків допоміжний апарат цих видань або відсутній зовсім, або мінімальний, що знижує їхній науковий рівень.

Біографічні матеріали про педагогів–засновників Харківського педагогічного інституту, видатних освітян і вчителів, що працювали на Харківщині у XIX–XX ст., подано в довіднику «Педагогічна Харківщина» (Харків, 1997) за редакцією В. І. Лозової та І. Ф. Прокопенка. Біографічні довідки про майже 400 учителів–уродженців сучасної

Івано-Франківщини, які працювали до 1939 р., містить перший том біографічного довідника «Відомі педагоги Прикарпаття» (Івано-Франківськ, 1997), підготовлений В. Полюком та ін. Біографічні відомості про 152 українських лікарів, вихідців з Прикарпаття XIX – першої половини XX ст. наведено в довіднику «Українські лікарі Прикарпаття» (Коломия, 1995), який вийшов за редакцією М. Андрусика.

Окремим видом регіональних біографічних видань сучасності є енциклопедії, які крім різноманітного інформаційного матеріалу з географії, історії та культури краю містять масиви біографічної інформації. Ці видання дають нам змогу ознайомитися з життям та діяльністю тих діячів регіонального рівня, чий імена тривалий час були маловідомі або й зовсім не відомі широкому читацькому загалу. Серед них можна назвати такі: енциклопедичні довідники «Чернігівщина» (Київ, 1990) та «Полтавщина» (Київ, 1992) за редакцією А. В. Кудрицького; «Енциклопедія Коломийщини» за редакцією М. Васильчука та М. Савчука (Коломия, 1996–2000), яка є універсальним довідковим виданням про місто Коломию та Коломийський район Івано-Франківської області. У ньому вміщено біографічні статті про державних, політичних та культурних діячів Коломийщини XIX–XX ст. На сьогодні вийшло три зошити (літери «А–В»). Наступним виданням цього виду є «Енциклопедія Сумщини» (Суми, 1998–1999) за редакцією В. Б. Звагельського (вийшло три випуски), де представлені лише персоналії вчених, життя і діяльність яких пов'язані з Сумщиною. Видання такого спрямування здійснюється вперше. Не залишилася поза увагою дослідників і Кіровоградщина. Так, Б. М. Кузик та В. В. Білошапка видали книгу «У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини» (К., 2001), що розповідає про відомих людей краю XVIII–XX ст. Виданням, яке охоплює всю суму відомостей географічного, історичного та біобібліографічного характеру з найдавніших часів до наших днів є «Энциклопедия Подкарпатской Руси» (Ужгород, 2001), складена І. Попом. У число біографічних статей включені не тільки статті про діячів регіону, а також про вчених сусідніх держав, що вивчали географію, історію і культуру Підкарпатської Русі, літераторів, політичних діячів.

Відомості про життя та творчість буковинських художників – членів Національної спілки художників України вміщено в енциклопедичному довіднику «Митці Буковини» (Чернівці, 1998), автори-упорядники Т. Дугаєва та І. Міщенко. Бібліографічний покажчик «Театральна Тернопільщина» (Тернопіль, 2001), укладений П. Медведиком та ін.,

містить відомості про історію, розвиток і сьогодення театрального життя Тернопільщини ХХ ст., подає біографічні статті про акторів театру товариства «Українська бесіда», театрів ім. І. Тобілевича, «Заграва», Державного драматичного театру ім. Лесі Українки у Львові, акторів «Тернопільських театральних вечорів» і київсько-харківського «Березіля», акторів та режисерів Тернопільського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка, а та-

кож біографічні відомості про диригентів, композиторів, художників театру, театрознавців.

Критичне вивчення наведених вище регіональних біографічних видань дає нам змогу виявити маловідомі і невідомі імена діячів регіонального або місцевого значення, наповнити національну комп'ютерну базу даних як основу подальшої роботи над укладанням УБС.

ЮВІЛЕЇ

ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ – 75 РОКІВ

У вересні 2004 р. Харківська державна академія культури відзначила свій 75-річний ювілей. Це найстаріший в Україні вищий навчальний заклад культури з багатими науковими, навчальними та творчими традиціями. Започатковані ці традиції були ще у 20-ті роки, коли на базі Харківського інституту народної освіти відкрився факультет політичної освіти, на якому студенти здобували широку загальноосвітню і спеціалізовану підготовку.

Майже через рік 10 вересня 1929 р. факультет було реорганізовано в Інститут політичної освіти. До нього було зараховано 140 студентів.

Серпень 1930 р. – інститут перейменовано в Харківський інститут політичної освіти, а ще через рік – у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти. В його складі було сім факультетів: бібліотечний, книгопоширення, шкільно-курсовий, музейний, екскурсійний (туристичний), атеїстичний, агіт-масовий.

Всеукраїнський інститут комуністичної освіти набув загальнодержавного значення. За дорученням Наркомосвіти, Всеукраїнської ради профспілок та інших організацій інститут складав різні програми, методичні листи, брав участь у багатьох нарадах, з'їздах, систематично допомагав технікумам, розробляючи для них програми і здійснюючи живий інструктаж через відрядження своїх викладачів. Така практика зберігалась до часів перебудови 80-х років, але й сьогодні академія залишається для різних установ і громадських товариств помічником і порадником у справах культури, соціальної педагогіки, бібліотечної роботи, інформаційних технологій.

Липень 1935 р. – реорганізація в Український бібліотечний інститут, який складався з факультету підготовки працівників масових бібліотек та факультету підготовки працівників бібліотек для дітей.

У середині 1939 р. Всесоюзний комітет у справах вищої школи затвердив Статут Харківського бібліотечного інституту, згідно з яким він набув статусу державного.

22 червня 1941 р. мирне життя нашого народу було порушене гітлерівським фашизмом. Інститут було евакуйовано в Кзил-Орду (Казахська РСР), який працював там при Харківському державному університеті на правах окремого факультету.

Червень 1947 р. – Державний бібліотечний інститут поновлює свою роботу в Харкові. Поступово перед інститутом постало питання про розширення набору та збільшення кількості спеціальностей та спеціалізацій. Першою ластівкою в цьому напрямі була підготовка організаторів-методистів

клубної роботи і викладачів клубної справи для спеціальних технікумів. Почалася вона з вересня 1950 р., коли в інституті було відкрито факультет культурно-освітньої роботи.

Друга половина 50-х – початок 60-х років – переломний період в історії СРСР, епоха «відлиги». В ці роки на сцену виходить покоління «шестидесятників», які відіграли велику роль у становленні суспільної свідомості, в історії науки і культури. Інтенсивного розвитку в цей час набув факультет культурно-освітньої роботи. Він розширився за рахунок введення нових спеціальностей. Поступово дедалі більше виявлялася невідповідність між назвою інституту (бібліотечний) та змістом його роботи. Тому у 1964 р. інститут реорганізувався у Харківський державний інститут культури (ХДІК), що вплинуло на його майбутнє, заклало культурологічну спрямованість всього навчального процесу.

У 1979 р. інститут святкував своє 50-річчя, яке було широко відзначено громадськістю. Уряд нагородив ХДІК Грамотою Президії Верховної Ради України, а низці викладачів були присвоєні почесні звання.

3 грудня 1989 р. почався новий етап в житті інституту. Вперше його ректор (В. М. Шейко) був обраний на альтернативній основі на зборах колективу.

Був здійснений перший в Україні набір на спеціальність «соціальний педагог». Відкрилися відділення з підготовки хормейстерів, хореографів народного українського танцю, кіно-, телережисерів, документознавців. Відбувається структурна перебудова інституту. Створюються нові факультети: документознавства та інформаційної діяльності, бібліотекознавства та інформатики, культурології, народного музичного мистецтва, режисерсько-хореографічний, до- і післядипломної підготовки, з роботи з іноземними студентами.

8 червня 1998 р. за постановою Кабінету Міністрів України № 818 на базі Харківського державного інституту культури створено Харківську державну академію культури (ХДАК).

За роки свого існування академія підготувала понад 35 тис. спеціалістів, серед яких представники Америки, Європи, Азії. Нині ХДАК на семи факультетах готує фахівців із 12 спеціальностей. Академія є видавцем фахового збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», багатьох монографій та навчальних посібників, зокрема серії «Культура та освіта», що виходить під егідою Міністерства культури і мистецтв України.

Інформацію підготовлено за матеріалами сайту ХДАК (<http://www.ic.ac.kharkov.ua/>) та публікацій фахової періодики